

Gintautas Kundrotas*Litewski Uniwersytet Edukologiczny
Wilno, Litwa
gintautas.kundrotas@leu.lt*

DŹWIĘKOWY ŚWIAT PROZY JURGI IVANAUSKAITĖ. ANALIZA ŚRODKÓW INTONACYJNO-BRZMIENIOWYCH W POWIEŚCI J. IVANAUSKAITĖ „TWIERDZA ŚPIĄCYCH MOTYLI”

Аннотация. Интонация является универсальным звуковым средством, обязательно присутствующим в любом языке. Говорящими и читающими (в том числе и при внутреннем прочтении) интонация осознаётся и воспринимается как явление звучащее, представленное в речи комплексом акустических компонентов. Различные авторы в разной степени передают в письменном тексте интонационные различия звучащей речи. Интонационная семантика передается в авторских комментариях, в репликах-ремарках и др. Особо необычные способы и приемы отражения интонации используют постмодернистские авторы, применяя т.н. «языковые игры».

Ключевые слова: *литература постмодерна, звучащий текст, письменный текст, экспрессивная интонация, авторские комментарии.*

WPROWADZENIE

Intonacja (łac. „intonare” – głośno mówić, wymawiać) jest uniwersalnym środkiem brzmieniowym występującym we wszystkich znanych językach.

Intonacja jest obecnie obiektem badań różnych dziedzin nauk – językoznawstwa (fonetyka, fonologia, fonostylistyka, składnia, lingwistyka tekstu), literaturoznawstwa (analiza i interpretacja tekstu), fizyki (akustyka), psychologii, psycholingwistyki, teorii komunikacji i innych. Oczywiście jest, że w każdej z tych wyżej wymienionych dziedzin wyobrażenie o istocie intonacji, jej funkcjach nieco się różni w zależności od specyfiki i zadań badawczych konkretnej nauki. Tak, na przykład, w komunikatywistyce intonację rozpatruje się jako niewerbalny, a więc niejęzykowy, paralingwistyczny środek przekazu informacji łącznie z mimiką i gestami; w akustyce i bliskiej jej fonetyce eksperymentalnej analizowany jest przede wszystkim fizyczny

aspekt intonacji, określa się parametry komponentów intonacji (ton, natężenie, czas trwania, tembr).

Przez mówiących i czytających (w tej liczbie także podczas cichego czytania) intonacja jest odbierana jako zjawisko brzmieniowe wyrażone w języku mówionym przez zespół akustycznych komponentów. Różnice eksponowane za pomocą intonacji są różnorodne – w akcie komunikacji językowej w wyniku współdziałania środków intonacyjno-brzmieniowych z podstawą leksykalno-syntaktyczną zdania pojawiają się liczne kombinacje odcieni znaczeniowych wypowiedzi.

Intonacja jako brzmieniowy środek językowy jest uniwersalnym i wielofunkcyjnym instrumentem przekazu informacji intelektualnej i emocjonalnej oraz wielu odcieni znaczeniowych i emocjonalno-stylistycznych, a zarazem silnym środkiem oddziaływania językowego – zarówno w języku mówionym, jak i w pisanym tekście artystycznym.

W języku mówionym intonacja występuje w naturalnej, w „pierwotnej” postaci, tutaj jej cechy fonetyczne i możliwości dystynktywne są wyrażane i odbierane bezpośrednio. W pisanym wariacie języka (tekście) możliwości funkcjonalne intonacji z reguły są mniejsze i ograniczone przez różne warunki realizacji – jest ona wyrażana pośrednio, występuje w swojej „wtórnej” postaci, o jej możliwościach ekspresyjnych decyduje sam autor.

W wielu utworach intonacja występuje jako szczególny element sztuki artystycznej i swoistej semantyki. Analiza takich tekstów wymaga wyostrzonej uwagi podczas odczytywania przekazywanych przez intonację znaczeń i określania środków, służących do ich wyrażania w języku pisanym i mówionym.

Zagadnienia związane z intonacją, z jej odbiorem, analizą oraz interpretacją pełnionych przez nią funkcji w tekście artystycznym bardziej się komplikują podczas porównywania dwóch (lub więcej) języków i literatur. Specyfika jednego języka stwarza trudności dla użytkowników innych języków związane z odbiorem, interpretacją, tłumaczeniem znaczeń wyrażonych w tekście za pomocą środków intonacyjno-brzmieniowych.

Analiza wyrażania intonacji w litewskich tekstach literackich wykazała, że jedni autorzy w zasadzie „nie zauważają” intonacji, inni zaś – odwrotnie, stale i maksymalnie wykorzystują jej ekspresyjne możliwości. W ostatnim przypadku dzięki intonacji (chodzi tu przede wszystkim o głos lub ton) w języku bohaterów literackich ma miejsce detalizacja mnóstwa emocjonalno-stylistycznych różnic treściowych. Nierzadko w wyniku „gier językowych” w tekście pisanym z intona-

cją wiąże się wiele nowych znaczeń, których nie można wyrazić za pomocą intonacyjno-brzmieniowych środków w języku mówionym, tak więc, nie da się znaleźć niezbędnej współzależności „od znaczenia do sposobu” albo odwrotnie.

Należy zaznaczyć, że większość indywidualnych, specyficznych, a nawet okazjonalnych chwytów twórczych z wykorzystaniem intonacji uzależniona jest od wielu czynników: epoki, metody twórczej, gatunku utworu i, oczywiście, od stylu i osobowości konkretnego autora. Nowe i niezwykle odzwierciedlenie intonacji obserwujemy w litewskiej literaturze postmodernistycznej, gdzie służy ona jako środek kształtowania obrazowości i swoistej semantyki utworu. W utworach postmodernistów dzięki intonacji kreuje się nietypowy, szczególnie odbiór świata przez człowieka żyjącego u schyłku XX i początku XXI. Intonacja w takich utworach, na równi z innymi środkami językowymi, wykorzystywana jest w „grach językowych” jako komponent schizofrenicznego języka w zabawie z językiem wbrew wszelkim zasadom i normie (w tym wypadku intonacyjnej), jako intonacyjna twórczość słowna, parodia sensów, totalne ironizowanie, mieszanie świętego z grzesznym, wysokiego z niskim, co zmienia tekst w schizofreniczną przygodę¹.

W niniejszym artykule w charakterze **materiału badawczego** została wybrana powieść „Miegančių drugelių tvirtovė”² [Ivanauskaitė 2005] – „Twierdza śpiących motyli”). Autorka ma zupełnie inne, bardzo nietradycyjne podejście do intonacji, do jej możliwości wyrażania i to jest *celem* niniejszych badań. Osiągnięcie wyznaczonego celu decyduje o *nowatorstwie* i *aktualności* tych badań: analiza dotycząca odzwierciedlenia intonacji w tekście artystycznym w literaturze litewskiej dopiero się rozpoczyna; przy tym twórczość przeważającej większości współczesnych autorów, zwłaszcza postmodernistów, w tym aspekcie praktycznie nie była badana. **Podstawę metodologiczną** niniejszej publikacji stanowi stworzona przez N. D. Swietozarową teoria analizy intonacji w literackim tekście prozaicznym [Светозарова 2000]. **Znaczenie teoretyczne i praktyczne** artykułu polega na tym, że materiały badań będą mogły służyć jako uzupełnienie teoretycznego kursu intonacji, a także mogą być przydatne dla literaturoznawstwa do analizy środków intonacyjnych w tekście artystycznym. **Wyniki pracy** mogą znaleźć zastosowanie w badaniach

¹ Bardziej szczegółowo na ten temat patrz.

² Powieść ta ukazuje najbardziej szczegółowy i różnorodny repertuar intonacyjno-brzmieniowych charakterystyk języka postaci literackich.

dotyczących ogólnych prawidłowości przejawiania się intonacji w języku pisanym, a także mogą być wykorzystane w prowadzeniu kursów specjalistycznych i zajęć seminaryjnych na temat: „Analiza intonacji w tekście literackim”.

WYNIKI BADAŃ

Nie budzi wątpliwości fakt, że w ostatnich dziesięcioleciach największe zainteresowanie problemami i zagadnieniami związanymi z intonacją okazywano w językoznawstwie, gdzie stworzono wiele teorii intonacji, włącznie z teorią jej systemowej analizy. W innych dziedzinach działalności językowej człowieka – w literaturoznawstwie, retoryce, teorii komunikacji – badania nad intonacją są mniej zaawansowane, przy czym wyniki najnowszych badań prowadzonych przez językoznawców rzadko były brane pod uwagę i tradycyjnego przedstawienia o intonacji praktycznie nie zmieniają. Nawet w tych językach, w których wnikliwe badania nad intonacją prowadzone są od dość dawna (w angielskim, rosyjskim, francuskim, włoskim i innych), nadal spornymi pozostają kluczowe zagadnienia z zakresu teorii intonacji i praktyki: pojęcie systemowości, liczba jednostek intonacyjnych i innych środków intonacyjnych; zakres rozgraniczających możliwości, jakie stwarza intonacja; semiotyczna istota intonacji. Poważnym i dotychczas nierozwiązanym problemem jest opracowanie jedynej transkrypcji intonacyjnej – sposobu lub metody oznaczania intonacji w tekście pisanym, tj. stworzenie jedynej transkrypcji intonacyjnej, potrzebnej przede wszystkim do celów dydaktycznych (nauczanie wymowy, czytanie wyraziste, krasomówstwo i inne) i, możliwe, do wyrażania intonacji w tekstach literackich.

Badania nad intonacją w pisanym tekście literackim w odróżnieniu od języka mówionego dopiero się rozpoczynają. Należy koniecznie podkreślić, że intonacja przy tym rozumiana jest w szerokim znaczeniu tego pojęcia zarówno pod względem pełnionych przez nią funkcji, jak i zespołu środków fonetycznych. W zakres intonacji wchodzi funkcje dzielenia i łączenia, akcent zdaniowy (logiczny), pauza, ogólna tonacja wypowiedzi, a także niektóre właściwości głosu. „Takie szerokie rozumienie intonacji charakterystyczne jest dla rosyjskiej tradycji lingwistycznej i to odróżnia ją od podejścia większości zagranicznych badaczy do intonacji” [Светозарова 2000: 4]. Takie same szerokie rozumienie intonacji, jak wskazuje materiał,

charakterystyczne jest również dla literaturoznawstwa litewskiego [Daujotyte 1997].

Jak wiadomo, o intonacji w języku pisanym świadczą, po pierwsze, znaki interpunkcyjne, które pełnią rolę środka segmentacji tekstu, wykładnika komunikacyjnego typu wypowiedzi oraz podkreślają inne różnice; po drugie, inne znaki graficzne (litery) w ich szczególnym zastosowaniu (także w połączeniu ze znakami przestankowymi) są środkiem służącym do emocjonalnego i znaczeniowego uwydatnienia i przeciwstawienia, oznaczenia niektórych emocji i ich odcieni. Te i inne środki wyrażania intonacji są uniwersalne i właściwe wielu językom, w każdym razie, europejskim, stosujących łacinę i cyrylicę. Ich wykorzystanie w dużej mierze jest typowe, standardowe, niezależne od języka i autora. Jednakże one wszystkie – znaki przestankowe i graficzne – są w stanie wyrazić w tekście jedynie część znaczeń związanych z intonacją. Toteż pozostają prawie niewyraźne lub w ogóle niewyraźne emocje, uczucia, różnorodne ich połączenia i kombinacje, które w języku mówionym odbierane są wprost, bezpośrednio. W języku pisanym informacja ta może się znajdować zarówno w replikach bohaterów, jak i w słowach autora, w towarzyszących im autorskich komentarzach. Oczywiście, że okoliczności i zakres powyższej informacji zależy od konkretnego autora i konkretnego utworu.

Z badań wynika [Kundrotas 2002], że w języku litewskim w różnorodnych tekstach literackich intonacja może być odzwierciedlona w różnym stopniu: są pisarze obojętni wobec intonacji, języka swoich bohaterów prawie nie „udźwiękawiają”, zostawiają to intuicji czytelnika i jego interpretatorskim zdolnościom. Inni autorzy, odwrotnie, „słyszą” i skrupulatnie komentują każdą replikę, wskazując na różnorodne środki intonacyjno-brzmieniowe i osiągają maksymalną konkretyzację znaczeń, wyrażanych zarówno za pomocą intonacji, jak i innych środków komunikacji niewerbalnej – mimiki, gestów towarzyszących wypowiedzianym słowom.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że ekspresywne możliwości intonacji w pisanym tekście artystycznym najpełniej i najdokładniej są uświadamiane i odbierane przez czytelnika wówczas, kiedy sam autor komentuje język swoich bohaterów. Jak słusznie zauważa N. D. Swietozarowa, „podczas porozumiewania się w języku ojczystym „niepowodzenia komunikacyjne” wynikające z niezrozumienia albo niewłaściwego (niepełnego) rozumienia przekazywanej informacji za pomocą intonacji zdarzają się bardzo rzadko. Normą są „komunikacyjne powodzenia”, co więcej, rozumienie

intonacji może być uzupełnieniem niedostatecznego rozumienia innych środków językowych, na przykład, leksyki <...> Inna sprawa – porozumiewanie się z użytkownikiem innego języka. W tym wypadku nierzadko pojawiają się „niepowodzenia komunikacyjne”, co jest spowodowane niedostatecznym opanowaniem systemu intonacyjnego języka lub dialektu” [Светозарова 2000: 13]. „Niepowodzenia” te przy odbiorze, a także przy przekładzie (zwłaszcza w przypadku braku ekwiwalentności) mogą pojawiać się tym częściej, im bardziej skomplikowany i niezwykły jest komentarz autorski dotyczący intonacji. Tego typu zbyt indywidualne i nietypowe paralingwistyczne środki komunikacji stosują współcześni pisarze postmodernistyczni, wśród litewskich autorów takim jaskrawym przykładem jest J. Ivanauskaitė.

INTONACJA W POWIEŚCI J. IVANAUSKAITĖ

Wśród pisarzy litewskich J. Ivanauskaitė zajmuje szczególne miejsce – zwraca ona wielką uwagę na ukształtowanie intonacyjno-brzmieniowe języka swoich bohaterów: w jej utworach mowa bohaterów nie tylko „dźwięczy”, lecz łśni różnorodnością barw brzmieniowych. Często w jej powieści intonacja staje się instrumentem „gier językowych”.

J. Ivanauskaitė z bardzo wielką wrażliwością ustosunkowuje się do intonacyjno-brzmieniowej warstwy językowej swoich bohaterów. Należy zaznaczyć, że około połowy tekstu powieści (objętość wynosi 439 stron) zajmują dialogi, mowa niezależna postaci literackich. Wśród nich te dialogi, które autorka pozostawia bez komentarza, nie wskazując osobliwości ich brzmienia, zajmują nieznaczną część. Wyrazy neutralne i zawierające mało informacji pod względem charakterystyk brzmieniowych, do których należą czasowniki mówienia, takie jak *mówić, powiedzieć, zapytać, odpowiedzieć* bez dodatkowych określeń J. Ivanauskaitė wykorzystuje także dość rzadko:

– Kas tas Stumbras? – *paklausiau*, nors informacijos apie šį asmenį man visai nereikėjo. (128);

[– Kto taki ten Stumbras? – *zapytałam*, chociaż informacja o tym człowieku była mi całkiem niepotrzebna“];

Najczęściej J. Ivanauskaitė posługuje się czasownikami wraz z określającymi je przymiotnikami i przysłówkami: *staiga* pareiškė (289) – nagle ogłosił; *oriai* pareiškia (325) – ogłasza (mówi) z *dostojeństwem*; *žvaliai* atsakau (295) – *rzeško* odpowiadam; *ramiai* atsako (297,

372) – *spokojnie* odpowiada; *lengviau atsidususi sako* (299) – *westchnęła z ulgą* i mówi; *staiga klausia* (377) – *nagle* pyta.

Z badanego materiału wynika, że w tekście powieści przeważają czasowniki mówienia z **wyrazami określającymi** (przymiotnikami, przysłówkami, imiesłowami i in.) zwłaszcza te, które najtrafniej wyrażają akustyczne i artykulacyjne osobliwości języka pod względem różnych cech i za pomocą różnych środków. Autor nazywa albo charakterystyki prozodyczne języka, albo przyczyny, które je spowodowały. Podstawę struktury komentarza autorskiego w powieści J. Ivanauskaitė tworzą następujące sposoby wprowadzania do tekstu charakterystyki głosu i intonacji bohatera:

1.1. poziom głośności: krzyczeć, wrzeszczeć, szeptać: *šaukia* 344, *sušnibždėjo* 35,108,71, (347,371,373), *riktelti* (314,372) *pratrūkstu* (336), *atrėžė* (91), *sušunka* (368), *pareiškę* (21,22), *prabilo* (21);

1.2. czasu trwania i tempo: ciągnąć, trajkotać, trzeszczeć: *tarstelėjo* (28,96) *skubiai atšoviau* (3)7, *atšoviau* (44, 224), *išpyškino* (42,217,272) *pratrūkau* (68); *leptelėjo* (86) *išpyškino* (99,376), *burbtelėjo* (98), *nutėšiau* (122), *greitakalbe prapliupo* (161), *prapliumpa* (344) *riktelėjau* (248);

1.3. wysokość tonu podstawowego: kwiczeć, basować: *suspinga* 328, 345, *klykė* (226,377) *dudena* (21,22,376), *cyptelėjau* (19), *cyptelti* (315);

1.4. tembr: syczeć, chrypieć: *sušovokštė* (241);

1.5. struktura rytmiczna: zaczynać się: *ji užsikerta ir pravirksta* (311);

2. połączenie komponentów: krzyczeć (głośno i wysoko), warknąć (głośno i nagle): *isteriškai suriko* (243) *rėkte išrėkiu* (351), *ugninga tirada* (59), *suklinka* (434), *įsikasčiavus dėščiau* (59),

3. osobliwości artykulacji: mówić przez nos, szczebiotać, belkotać: *sušveplavo* (71), *sumurmu pro sukąstus dantis* (337);

4. miarowość mowy: odmierzać, mamlać, marmotać: *sumurmėjo* (28,56,87,105,108,212); *lepteliu* (393,427); *lamenti* (41,90,267,272,310); *suvapėjau* (42); *raportavo* (113); *sukomandavo* (137); *kamantinėjo* (241); *išskiemenuoti* (322), *tarė* (218); *vapėti* (279,282,297);

5. podobieństwo do niewerbalnych dźwięków wydawanych przez człowieka: stękać, jęczeć, szlochać: *sukūkčiojau* (44,289,377) *kikenti* (71), *atkalus gerklingas žliumbimas* (223);

6. typy działalności językowej i niejęzykowego dźwiękotwórstwa: śpiewać, deklować: *užgieda* (353);

7. podobieństwo z dźwiękami wydawanymi przez zwierzęta i ptaki: *suinkštė* (98,138,371) *sugageno* (99) *suokti* (162,311), *suulbėjo* (105,350), *sušnypštė* (105289), *sušovokštė* (19), *amtelėjau* (105), *kriuksint*

(260), *čiulbėjo, murkė, žvingavo* (45), *sužvigo* (116), *sukvaksėjo* (96) *amtelėjau* (105), *sučiauškęjo* (224), *suinkštė* (98,371) *įkyriai zyzti* (378), *pragydo* (105);

8. wskazywanie na gest, mimikę, reakcje fizjologiczne (mrugnać, tupnąć nogą, machnąć ręką i inne) podkreśla osobliwości głosu, tonu, intonacji, a nierzadko je zastępuje, pozwalając czytelnikowi rozpoznać charakter ich brzmienia:

Profesinė paslaptis, – patenkinta merkia akį ji. (413); – Tai pačios ir kepkitės, – *amtelėjau*, čiupau iš šaldiklio maišą prancūziškų bulvyčių ir nušveičiau ant stalo. (105)

[Tajemnica zawodowa, – zadowolona przymrużyła oko. (413); – Więc same i pieczcie, – *szczeknęłam*, wyciągnęłam z zamrażarki torbę francuskich ziemniaczków i obrałam na stole. (105)]

10. zwroty ze wskazaniem konkretnych emocji – denerwować się (128); dramatyzować (227); przerazić się (66), ciekawić się (67) i inne. :

– Tai ko parlėkei į Lietuvą? – *susinervinau*. (128); – Nieko sau geras... Kad tik per tokį planą neatsidurtum cypėj, – kur kas *dramatiškiau* situaciją matė Eglė. (227); – Užjaučiu, – pratariau *kraupdama* <...> (66); – Neteko proto? – atkartojau lyg aidas, nes iš visų kitų emocijų manyje liko tik *pasišlykštėtinas smalsumas*.(67);

[– To po co przyleciałaś na Litwę? – *zdenervowałam się* (128); – Nic sobie... Żeby tylko z powodu takiego planu nie znalazłybyśmy się w ciupie, – na razie *najdramatyczniej* sytuację widziała Ewa. (227); – Współczuję, – powiedziałam ze *zgrozą* <...> (66); – Postradał zmysły? – powtarzałam jak echo, *ponieważ, ponieważ* ze wszystkich innych emocji pozostała we mnie tylko *obrzydliwa ciekawość*. (67)];

11. zwroty ze słowami *ton* i *głos*.

Oprócz swoistych słów charakteryzujących język bohaterów, J. Ivanauskaitė dokonuje szczegółowej charakterystyki głosu lub tonu, w jakim została wypowiedziana replika. Najczęściej pojawiają się charakterystyki *głosu* (lit. „balsas“), rzadziej – *tonu* (lit. „tonas“):

<...> pagaliau prabilo Linas labai retai iš jo gelmių išlandančio *sutrikusio žmogaus balsu*. [21]; – Alio, ar mane girdit? – nekantriai pasiteiravo *balsas* telefono ragelyje. <...> – lyg ir pajuokavo *balsas*. <...> (41); <...> pasiteiravo Laimutė itin *žvaliu balsu* <...> (98); Laimė, pasigirdo tėvas *balselis*: <...> (109); Kvatojau iki ašarų, kol Eglė abejingu *balsu* pridūrė: <...> (116); <...> pratarė moteris pasibaisėtina *šaižiu balsu* <...> (159); <...> mamytės *balsas* jau siekė pavojingai aukštas natas.(162); Išpučia kelis dūmus ir lediniu *balsu* pareiškia: (311); – Ką dar pamelavai? – teiraujosi autoatsakiklio *balsu*. (353); <...> suinkščia Tomas su baisiu priekaištu *balse*.(371); <...> surinka nesavu *balsu*. (373). <...> –

staiga išgirstu sodrų *balsą* (376); <...> Sigos *balsas* banguoja ir tįsta it ne tuo greičiu paleistos vinilo plokštelės įrašas (390).

<...> nareszcie przemówił Linas bardzo powoli wydobywającym się z głębi *onieśmielonym ludzkim głosem* [21]; – Halo, czy mnie pan słyszy? – niecierpliwie dopytywał się *głos* w słuchawce telefonu. <...> – jakby i zażartował *głos*. <...> (41); <...> zapytała Laimutė bardzo rześkim *głosem* <...> (98); Na szczęście, rozległ się *głosik*: <...> (109); Chichotałam do łez, zanim Eglė obojętnym *głosem* dodała: <...> (116); <...> powiedziała kobieta przerażająco donośnym *głosem* <...> (159); <...> *głos* mamusi osiągał już niebezpiecznie wysokie nuty. (162); wydmucha kilka dymów i lodowatym *głosem* oświadcza: (311); – Co jeszcze skłamałaś? – dopytywała się *głosem* automatycznej sekretarki, (353); <...> zaskomlał Tomas z wielką wymówką *w głosie*. (371); <...> krzyczy nieswoim *głosem*. (373). <...> – nagle słyszę soczysty *głos* (376); <...> *Głos* Sigi faluje i rozciąga się jak płyta ustawiona na niewłaściwą szybkość (390).

Z przykładów wynika, że charakterystyki głosu u J. Ivanauskaitė obejmują akustyczno-artykulacyjne osobliwości brzmienia, oznaczane za pomocą czasowników mówienia, określeń i porównań, wskazujących na emocje albo stan człowieka (przykłady litewskie patrz wyżej): *przemówił onieśmielonym głosem* (21); *zażartował głos* (41); *soczysty głos* (376); *rześki głos* (98); *lodowaty głos* (311); *obojętny głos* (116); *krzyczy nieswoim głosem* (373); *głos automatycznej sekretarki* (353) i inne.

J. Ivanauskaitė rzadko korzysta ze zwrotów, w których występuje wyraz *ton*, w całej powieści znalazły się zaledwie trzy takie przykłady, które poza tym są synonimiczne z terminem *głos*:

<...> sušvokštė Linas persimainiusiu žlungančio žmogaus *tonu* (19); „ciężko oddychając *wymówił tonem* człowieka cierpiącego wpadkę“; <...> papriekaištavau, nutaisydama pabrėžtinai *griežtą toną* (224) – «<...> upomniała zdecydowanie *surowym tonem*“ – Neprapulsim, -stengiuosi atgauti *žvalų toną* (259) – „– Nie przepadniemy, - staram się odzyskać *rześki ton*“.

O wiele częściej niż *ton*, J. Ivanauskaitė posługuje się określeniem „intonacja“, które, jak świadczą przykłady, jest pojemniejsze i szersze, łączy w sobie znaczenia pojęć „głos“ i „ton“. Nieraz pisarka używa terminu „intonacja“ na oznaczenie konkretnej emocji (przy tym dla większej ścisłości wykorzystuje czasowniki mówienia albo czasowniki służące do charakteryzowania sposobu mówienia), na przykład: *zwykła intonacja* = *ton* (22); *surowa intonacja* = *ton* (109), *intonacja wodza* = *ton* (140); *łaskawa intonacja* = *głos* (242); *znajoma intonacja* = *głos*

(205); przełączył się *na inną intonację* i już *rzeško wypalił* = inny nastrój i tempo mówienia (372):

– Kam tie aktai...pratarė Linas jau įprasta, padėties šeimininko *intonacija* ir įbruko vėpliu i delną banknotą. (22); – O tu kodėl nemiegi?– nutaisiau *griežtą intonaciją*.(109); – Tai tau pasisekė, – *sukuždėjo* Eglė *berekšme intonacija*. (110); – Et, – tarė ji jau ne vieną mūši laimėjusio *karvedžio intonacija*, <...> (140); – Teta, – galiausiai sušnibždėjo ji man jau pažįstama *įsiteikiama intonacija*, kuria bandydavo ko nors išprašyti <...> (185); – Nestovėkim koridoriuj, eime svetainėn, ten pasikalbėsime, – suulbėjau, *nutaisiusi lipšniausią intonaciją*. (242); <...> klausydama nė kiek nepasikeitęsio balso ir *pažįstamų intonacijų* <...> (205); O Tomelis, tarsi automobilio bėgi, perjungia *kitą intonaciją ir žvaliai išrėžia*: – Tai aš jau lėksiu! (371).

– Po co te akty ... powiedział Linas już ze *zwykłą* typową dla gospodarza *intonacją* i wepchnął w dłoń gapy banknot. (22); – A ty dlaczego nie śpisz? – powiedziała z *surową intonacją*. (109); – To ci się udało, – szepnęła Egle z *nic nieznaczącą intonacją*. (110); – Et, – powiedziała *intonacją wodza*, który już niejedną walkę wygrał, <...> (140); – Ciotka – w końcu szepnęła już ze znaną mi *przypochebiającą intonacją*, którą starała się coś wyprosić <...> (185); – Nie stójmy w korytarzu, idźmy do salonu, tam porozmawiamy – zaświergotałam *przymilną intonacją*. (242) <...> słuchając zupełnie niezmienionego głosu i *znanych intonacji* <...> (205); O Tomek, jak biegi samochodu przełączył się *na inną intonację* i *rzeško wypalił*: – To ja już polecę! (371).

Dla manieri twórczej J. Iwanauskaite charakterystyczne jest wykorzystywanie intonacji w szerokim jej rozumieniu – jako środka tworzenia i wyrażania dodatkowej, szczególnej, niezwykle obrazowej i zaskakującej semantyki. To, co w tekście nie zostało wyrażone albo nie może być wyrażone za pomocą słów (leksykalno-syntaktycznej podstawy zdania), zgodnie z wolą autora wyraża intonacja. Stosunkowo często intonacja w powieści J. Iwanauskaite staje się chwytem wykorzystywanym w „grach językowych”. Autorka wykorzystuje niezwykle porównania i metafory, których znaczenia są uwarunkowane kontekstem i które poza kontekstem są nieczytelne. Semantyka takiego znaczenia intonacyjnego powstaje dzięki szerokiemu poprzedzającemu i **następującemu** kontekstowi. W odróżnieniu od mowy dźwiękowej (zwykłej komunikacji językowej) w tekście pisanim całościowy odbiór treści, a zwłaszcza tej części wyrażanej przez intonację, staje się zrozumiały dopiero z pewnym „opóźnieniem”, gdyż potrzebny jest czas na „zebranie informacji” oraz skoncentrowanie uwagi na odpowiednim segmencie tekstu. Zwłaszcza ważne to jest

w przypadku „gier językowych“, kiedy wykorzystuje się nietypowe porównania i metafory, kiedy wyraźnie odczuwamy brak bezpośredniej zgodności wyrażanego znaczenia ze środkami akustyczno-artykulacyjnymi (charakterystykami głosu); treść frazy poza kontekstem i bez dodatkowego komentarza jest niezrozumiała, co prowadzi do „niepowodzeń komunikacyjnych“.

Należy koniecznie podkreślić, że znaczenia przytaczanych przykładów poza kontekstem i bez dodatkowego komentarza byłyby niezrozumiałe, tym bardziej w przekładzie.

1) – Tu tą Stumbrą *įdavei?* – *stumtelėjau savo smalsumą kaip užsispyrusį mulą iš gardo.* (128) – „– Ty tego Stumbrasa wydałaś? – *podepchnęłam swoją ciekawość* jak upartego osła z zagrody“; (zapytała z ciekawością.)

2) – Kokios globos? – *maniežan paleidau naivaus nustebimo poni.* (128) – „–Jakiej opieki? – *wpuściła na arenę poni naiwnego zdziwienia*“; (zapytała z naiwnym zdziwieniem)

3) – Lietuvaičių?! – *į areną išginiau apstulbimo kumelę.* (129) „– Litwinów? – *wypchnęła na arenę kobyłę oniemienia*“; (oniemiała ze zdziwienia)

Tego typu słowa występujące w tekście sprzyjają powstawaniu specyficznych znaczeń, kombinacji znaczeń oraz ich odcieni. Uważa się, że tylko w bardzo bujnej wyobraźni czytelnika mogą one być „odpowiednio udźwiękawiane“ w mowie wewnętrznej i porównane z realnym brzmieniowym odbiciem (z akustyczno-artykulacyjnymi charakterystykami głosu, innymi środkami intonacyjno-brzmieniowymi) w naturalnej mowie dźwiękowej. Z pewnością są one odbierane jako przykłady gier językowych włącznie z różnorodnymi intonacyjnymi środkami językowymi.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania dowodzą, że J. Ivanauskaitė w swoich utworach wykorzystuje intonację jako swoisty środek obrazowania artystycznego stosunkowo często i nietradycyjnie. W strukturze tekstu wielokrotnie znajdujemy różnorodne wskazówki dotyczące artykulacyjno-akustycznych charakterystyk mowy a także wykorzystanych środków intonacyjno-brzmieniowych niezbędnych do uzyskania bogatej obrazowości. Oryginalność autorskiej interpretacji intonacyjnych środków wyrazu w tej powieści polega na tym, że intonacja, według zamysłu autorki, odgrywa szczególną rolę w tzw.

„grach językowych“ charakterystycznych dla literatury postmodernistycznej. J. Ivanauskaitė posługuje się intonacją jako brzmieniowym środkiem językowym w tego typu grach w celu wywołania u czytelnika maksymalnego efektu podczas odbioru kreowanego przez autora obrazu oraz poznania głębi twórczego zamysłu autora.

LITERATURA

- Богданова О., 2001, *Современный литературный процесс*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т.
- Daujotytė V., 1997, *Trys sakiniai*. Kaunas: Šviesa.
- Ivanauskaitė I., 2005, *Miegančių drugelių tvirtovė*. Vilnius: Tyto alba.
- Kundrotas G., 2002, Взаимодействие интонационно-звуковых средств в тексте. // *Meninis tekstas. Suvokimas. Analizė. Interpretacija*. Nr. 3. – P. 83–92.
- Kundrotas G., 2005, Perception and Description of Intonation in Different Languages (Lithuanian, Russian, Polish, etc.) // *Žmogus ir žodis. Svetimosios kalbos*. T. 7 (3). – P. 17–23.
- Kundrotas G., 2006, Środki intonacyjno-brzmieniowe w tekście (w języku rosyjskim i litewskim) // *Slavica Wratislaviensia CXXXIX*. – P. 25–35.
- Kundrotas G., Bružas A., 2008, Интонация в художественном тексте: литература постмодерна (Й. Иванаускайте «Крепость спящих мотыльков», В. Сорокин «Пир» // *Meninis tekstas. Suvokimas. Analizė. Interpretacija*. Mokslinių straipsnių rinkinys. № 6 (2). P. 193–204.
- Светозарова Н. Д., 2000, *Интонация в художественном тексте*. Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Валюлис С., 2004, *Справочник по литературоведению*. – Kaunas: Šviesa.

The World of Sounds in Jurga Ivanauskaitė's Prose: Analysis of Means of Intonation and Sound in J. Ivanauskaitė's Novel "The Fortress of Sleeping Butterflies"

Abstract. The article deals with expressive possibilities of intonation in J. Ivanauskaitė's novel "The Fortress of Sleeping Butterflies" („Miegančių drugelių tvirtovė“). Intonation is a universal means of expressing different meanings and their additional emotional and stylistic colouring. However, expressive potential of intonation is less employed in written texts than in spoken ones, because graphics in both languages cannot in an adequate and complete way render phonic manifoldness of spoken text. Different authors use specific devices and ways to compensate it (most often written commentaries, description of characters' reaction, different linguistic expressions, which specify perception of the given intonation). It must be pointed out

that authors do not render a variety of meanings and their shades equally adequately and carefully in Lithuanian written text, what is usually common for spoken text. Only modern writers pay more attention to intonation and other non-verbal communicative means. It is especially evident in works of postmodern literature, where authors reveal an unexpected and specific potential of intonation. Postmodern writers use intonation creatively as one of the elements of linguistic play.

Keywords: *postmodern literature, intonation, spoken text, written text, expression of plot, expression of intonation in literary text, the author's commentaries.*

REFERENCES

- Bogdanova O., 2001, *Sovremennyj literaturnyj protsess*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gos. un-t.
- Daujotytė V., 1997, *Trys sakiniai*. Kaunas: Šviesa.
- Ivanauskaitė I., 2005, *Miegančių drugelių tvirtovė*. Vilnius: Tyto alba.
- Kundrotas G., 2002, *Vzaimodejstvie intonatsionno-zvukovyh sredstv v tekste*. // *Meninis tekstas. Suvokimas. Analizė. Interpretacija*. No. 3. – P. 83–92.
- Kundrotas G., 2005, *Perception and Description of Intonation in Different Languages (Lithuanian, Russian, Polish, etc.)* // *Žmogus ir žodis. Svetimosios kalbos*. Vol. 7, (3). – P. 17–23.
- Kundrotas G., 2006, *Środki intonacyjno-brzmieniowe w tekście (w języku rosyjskim i litewskim)* // *Slavica Wratislaviensia CXXXIX*. – P. 25–35.
- Kundrotas G., Bružas A., 2008, *Intonatsija v hudozhestvennom tekste: literatura postmoderna (J. Ivanauskajte «Krepost' spjaschih motyl'kov», V. Sorokin «Pir»)* // *Meninis tekstas. Suvokimas. Analizė. Interpretacija*. Mokslinių straipsnių rinkinys. No. 6 (2). – P. 193–204.
- Svetozarova N. D., 2000, *Intonatsija v hudozhestvennom tekste*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt- Peterburgskogo universiteta.
- Valiulis S., 2004, *Spravochnik po literaturovedeniju*. Kaunas: Šviesa.